

0 **FILOSOFII**
DÉJIN
JACQUES
MARITAIN

TRIADA

TRIÁDA / EDICE DELFÍN
SVAZEK STÝ ČTYŘICÁTÝ PÁTÝ

**JACQUES
MARITAIN**

O

**FILOSOFII
DĚJIN**

TRIÁDA 2014

PŘELOŽIL A DOSLOV NAPSAL KAREL ŠPRUNK

© Cercle d'Études Jacques et Raïssa Maritain, 2014

Translation & epilogue © Karel Šprunk, 2014

Photo © Cercle d'Études Jacques et Raïssa Maritain, 2014

ISBN tištěné knihy 978-80-7474-097-8

ISBN (PDF) 978-80-7474-127-2

ISBN (ePub) 978-80-7474-128-9

ISBN (mobi) 978-80-7474-129-6

*R. P. Bernardu I. Mullahymu
s úctou a vděčností*

PŘEDMLUVA

Velice děkuji Mons. Charlesi Journetovi, že přeložil tuto knihu do francouzštiny.¹

Knihu tvoří čtyři přednášky proslouené anglicky v jednom semináři na univerzitě Notre Dame v roce 1955. Později k nim byly připojeny četné dodatky.

Přednášky se nahrávaly. Můj přítel profesor Joseph Evans je laskavě přepsal a formálně upravil: pročistil text, na některých místech vložil mé odpovědi nebo volná rozvedení, která jsem připojil během diskusí, opravil angličtinu po stránce stylistické a přitom zachoval tón prosté konverzace, který je zde namístě – zkrátka dal knize podobu zcela nenucené přednášky. Když filosof vidí, jak dokonale jsou jeho myšlenky a záměry pochopeny, je to pro něho velká odměna. Josephu Evansovi bych proto chtěl vyslovit zvláštní dík za nesmírnou péči, starost a obětavost, s jakou se úpravě knihy věnoval. Rád bych mu také řekl, jak jsem šťasten, že jsem tuto knihu mohl publikovat ve spolupráci s ním.

Když mi pan Evans poslal ty čtyři přednášky k revizi, uvědomil jsem si, že vzhledem k velmi omezenému času, který jsem měl k dispozici, jsem se v přednáškách nedostal k řadě problémů, jež považuji za významné. A tak má revize spočívala hlavně v tom, že jsem napsal nové stránky a podal, jak alespoň doufám, úplnější vysvětlení.

Kvůli své averzi k Hegelovi jsem v mládí pociťoval silnou antipatii k mémému pojmu filosofie dějin. Proto jsem se, alespoň pokud jde o mé vlastní dílo, vždy snažil vyhnout velkolepým titulům a proslulým jménům. A tak když

¹ Překladaťel si zde dovoluje uvést, že autor přehlédl celý text s obdivuhodnou trpělivostí řádek po řádku. Poznámka Charlese Journeta.

Mons. Journet v jednom až příliš uznaném článku v Revue thomiste² věnoval jednu studii mé filosofii dějin, byl jsem tím velmi překvapen. Díky němu jsem si aspoň uvědomil, že jsem v souvislosti s jinými problémy už několikrát více či méně nesoustavně zabočil i do této oblasti. Článek Mons. Journeta je nezbytným doplňkem této mé studie. Velice mi pomohl při přípravě přednášek, z nichž tato kniha vznikla. Jsou v něm shromážděny všechny materiály, které bylo možno nalézt v mých dřívějších studiích, a uspořádány způsobem, který mi byl velice k užítku. Mons. Journetovi jsem velmi vděčný nejen za tento článek, ale také za inspiraci, kterou pro mne byla jeho velká kniha o církvi, a za laskavost, s níž toto dílo přečetl před jeho vydáním.

Vřelé díky patří také R. P. Bernardu I. Mullahymu, zástupci provinciála Otců svatého kříže.³ Bez jeho přátelské podpory bych si byl pro své čtyři přednášky z roku 1955 toto téma ne zvolil.

Neodstatek času mi bohužel neumožnil celou problematiku v této knize ještě více rozvinout a také využít v diskusi děl takových autorů, jako jsou Herbert Butterfield, Isaiah Berlin, Christopher Dawson a Pitirim Alexandrovič Sorokin. Jejich díla si velmi vážím.

Jacques Maritain

² Srov. Charles Journet, „D'une philosophie chrétienne de l'histoire et de la culture“, in: Jacques Maritain, *son œuvre philosophique*, Revue thomiste, 1949, Paris, Desclée de Brouwer.

³ V té době byl vedoucím katedry filosofie na univerzitě Notre Dame.

ÚVODNÍ POZNÁMKA

V této knize se pokusím předložit své názory na filosofii dějin. Pokusím se v ní shromáždit některé úvahy, které jsem o tomto tématu napsal v minulých letech a které jsou rozptýleny v různých knihách a studiích.

Hlavní témata mých úvah:

I. *Filosofie dějin obecně*, tj. uvažovaná z hlediska teorie poznání.

II. *Axiomatické formule neboli funkční zákony*. Mám na mysli formule či výroky (obecnějšího řádu), které vyjadřují stabilitu - uvnitř dějin - určitých základních vztahů či základních charakteristik.

III. *Typologické formule neboli vektorové zákony*. Mám na mysli formule či výroky (méně obecného řádu), jež se týkají vývoje dějin a rozmanitosti jejich období, fází či aspektů a jež vyjadřují ten či onen typický směr v dějinném vývoji.

IV. *Bůh a dějiny*, či spíše *Bůh a tajemství světa*.

V. *Závěrečné poznámky*.

I

FILOSOFIE DĚJIN OBEČNĚ

V této úvodní části se zaměřím na to, co je filosofie dějin z hlediska teorie poznání. Po mnoho let vzbuzoval pojem filosofie dějin nedůvěru vlivem Hegela, jejího domnělého otce. (Ale před Hegelem tu byl Vico¹ a před Vicem svatý Augustin...) Hegel považoval sám sebe za jakéhosi filosofa-boha, který znovu tvoří nejen lidské dějiny, ale celý vesmír. Jak se však mnohdy stává, omyl otevřel lidské mysli dveře k pravdě. Přes Hegelovy omyly a v jistém smyslu dokonce jejich zásluhou – Hegel příliš silně zdůrazňoval aspekt, který objevil – byla filosofie dějin díky Hegelovi nakonec uznána jako filosofická disciplína. Náš úkol je nyní konstruktivní. Stojí před námi základní otázka: co může být *autentická* filosofie dějin?

I. Je filosofie dějin možná?

1. Prvním velkým příkladem takové filosofie je dílo *O Boží obci* svatého Augustina. Podává výklad lidských dějin v perspektivě

¹ Giovanni Battista Vico (1688–1743), italský filosof. Náleží k čelným představitelům rané filosofie dějin. (Poznámka překladatele.)

křesťanství – výklad, který je opakem východních koncepcí věčných cyklů vznikání a zanikání kosmu. Křesťanství nám ukázalo, že dějiny mají smysl, že postupují určitým směrem. Dějiny nejsou věčný návrat, nepohybují se v kružících. Čas je lineární, nikoli cyklický. Tato pravda byla pro lidské myšlení základním výdobytkem.

Filosofie dějin svatého Augustina byla dílem moudrosti: moudrosti zároveň teologické a filosofické, ale více teologické. V mysli svatého Augustina však obě moudrosti, teologická i filosofická, působily společně. A dílo *O Boží obci* se snaží odhalit inteligibilní a abychom tak řekli transhistorický význam dějin, inteligibilní význam sledu či vývoje událostí v čase. To je obecný předmět filosofie dějin.

Ale hned na počátku se setkáváme s principiální námitkou: jak je filosofie dějin možná, když historie² není vědou? Historie se týká pouze toho, co je jednotlivé a konkrétní, toho, co je nahodilé³, zatímco věda se týká toho, co je obecné a nutné. Historie nám nemůže podat výklad pomocí obecných *důvodů*. Neexistují zajisté „hrubé“ fakty; historický fakt stejně jako každý jiný „fakt“ předpokládá a implikuje kritické a rozlišující soudy a analy-

² Francouzské slovo „histoire“ – podobně jako české výrazy „dějiny“ a „historie“ – označuje dva různé pojmy: (1) dějiny ve smyslu dějinného dění, (2) dějiny ve smyslu bádání o dějinách, historickou vědu. V překladu užíváme pro dějinné dění termínu „dějiny“ (dějinný), pro historickou vědu termínu „historie“ (historický). Termín „historická věda“ zde není vhodný, protože historie nemá podle Maritaina charakter vědy. (Poznámka překladatele.)

³ Historie se týká individuálních osob a individuálních událostí. Je jistě pravda, že to, co se jednou stalo, se nedá změnit, a tak nabylo určité nutnosti. Příslušná událost jako taková byla nicméně něčím nahodilým.

tické rekonstrukce; historie kromě toho neusiluje o nemožnou „shodu“ s minulostí: požaduje volbu a třídění, interpretuje minulost a transponuje ji do lidského jazyka, znovu skládá a rekonstruuje sled událostí, jež vyplývají jedny z druhých, a nemůže splnit svůj úkol, aniž by bohatě užívala abstrakce. Ale historie toho všeho užívá k tomu, aby spojila jednotlivé s jednotlivým; jejím *předmětem* je to, co je individuální čili jednotlivé. Výklad, který podává historik jakožto historik, je výklad individuálního individuálním - okolnostmi, motivacemi, individuálními událostmi. Poněvadž historické objasnění je individuální, participuje na potenciální nekonečnosti hmoty; nikdy není ukončeno; nikdy nemá (jakožto objasnění) jistotu vědy. Nikdy nám nepodává *důvod* vyvozený z toho, co věci *jsou* v samé své esenci (i když tato esence se dá poznat pouze jako skrytá pod znaky, jako je tomu ve vědách o jevech).

Jak mám odpovědět? Odpovídám takto: fakt, že historie není věda, neznemožňuje existenci filosofie dějin, protože filosofii stačí, že ona sama je „vědeckým“ poznáním a formální a systematickou disciplínou moudrosti. Není nikterak nutné, aby látkou, jíž se filosofie týká, byla látka nejprve poznána a zpracovaná některou dílčí vědou. Tak máme filosofii umění, třebaže umění není věda. Filosofie umění se týká stejné látky jako umění, ale uvažuje o ní z filosofického hlediska a ve filosofickém světle. Tak existuje filosofie umění esenciálně odlišná od umění samého a dává nám

⁴ Slově „věda“ a „vědecký“ zde dávám široký smysl, jaký jim dával Aristotelés (poznání rozumově nutné a demonstrativně stanovené). Tento smysl zahrnuje analogicky jak *filosofii*, tak *vědu o jevech*.

filosofické poznání látky, která nebyla předem objasněna vědecky. A podobně bych se vyjádřil, kdyby šlo o filosofii přírody. Filosofie přírody byla možná už před rozvojem vědeckého poznání přírody či v době, kdy naše vědecké poznání přírody bylo dosud zcela nedostatečné. V případě filosofie dějin máme podobně „vědecký“ předmět, nakolik je tento předmět předmětem filosofie, ne však nakolik by studovaná látka byla předem zkoumána nějakou jinou vědeckou disciplínou.

Řeknu tedy, že filosofie dějin má tentýž *materiální subjekt*⁵ jako historie, jež není vědou. A v zájmu symetrie bych mohl dodat, že filosofie přírody má tentýž materiální subjekt jako fyzika a chemie, což jsou vědy. Ale filosofie dějin má jiný *objekt* než historie. Týká se objektivního obsahu – řečeno scholastickým termínem: formálního objektu – jiného, než je objektivní obsah (formální objekt) historie a historického výkladu; obdobně filosofie přírody má jiný formální objekt, než je formální objekt fyziky a chemie. Je tu však rozdíl. Jde-li o filosofii přírody, formální objekt fyziky a chemie je vědecký, a formální objekt filosofie přírody je jiný inteligibilní a obecný objekt, inteligibilnější a obecnější, v oblasti poznání přírody. Jde-li o filosofii dějin, formální objekt historie není vědecký – není obecný ani nutný, ani není pozdvižen na rovinu abstraktní inteligibility. A formální objekt filosofie dějin je jediný abstraktní a obecný objekt, který nám podává *inteligibilní důvody*, jediný „vědecký“ (či spíše sapienciální) objekt v oblasti poznání dějin.

⁵ Materiální subjekt vědy je látka, o níž věda činí výpovědi. Formální objekt (viz níže) je ten aspekt materiálního subjektu, který věda zkoumá. Různé vědy mohou mít stejný materiální subjekt, ale odlišný formální objekt: například člověk jako materiální subjekt může být předmětem psychologie, sociologie atd. (Poznámka překladatele.)

Dodejme, že filosofie potřebuje jako základ jistotu faktů, obecných faktů, z nichž vychází. Filosofie pracuje s látkou faktů stanovených s jistotou. Ale vědecké fakty nejsou jediné, jež se dají dobře ověřit. Vzpomínám si, že Pierre Duhem, slavný fyzik a historik věd,⁶ kdysi zdůrazňoval, že danosti smyslů a obecného poznání jsou obecně jistější (jsou méně přesné, a proto nepoužitelné pro vědu) než vědecké fakty. Proto mohou být danosti smyslů nebo obecného lidského poznání, poté co byly filosoficky kriticky posouzeny, látkou pro filosofa přírody. A podobně danosti dějin – nemám na mysli detailní vyprávění o jednotlivých událostech, jež je pouze předpokládaným pozadím, ale určité zvlášť významné fakty a obecné zprávy – se mohou stát látkou pro filosofa dějin, protože historie je schopna faktuální jistoty.

2. Zde se setkáváme s problémem, který předchází veškeré diskusi o filosofii dějin – totiž s problémem historického poznání samého. Jaká je hodnota historického poznání? Existuje historická pravda a historická jistota? Takovými problémy se intenzivně zabýval Dilthey.⁷ Raymond Aron⁸ věnoval později tomuto tématu dvě pozoruhodné studie,⁹ publikované před druhou světovou

⁶ Pierre Duhem (1861–1916), francouzský filosof, fyzik, teoretik vědy. Zabýval se zejména dějinami přírodovědy. (Poznámka překladatele.)

⁷ Wilhelm Dilthey (1833–1911), německý filosof, psycholog, představitel filosofie života. (Poznámka překladatele.)

⁸ Raymond Aron (1905–1983), francouzský sociolog a politolog, představitel teorie industriální společnosti. (Poznámka překladatele.)

⁹ *Introduction à la philosophie de l'histoire. Essai sur les limites de l'objectivité historique*, nouvelle édition, Paris, Gallimard, 1948. *Essai sur la théorie de l'histoire dans l'Allemagne contemporaine. La philosophie critique de l'histoire*, Paris, Vrin 1938.

válkou. A Marc Bloch o něm napsal velmi cenné dílo, svou *Apologie pour l'histoire*.¹⁰ Dnes se odborníci zabývají kritikou historického poznání více než jindy - zmíním se tu pouze o knihách Paula Ricœura¹¹ a Henriho Marroua.¹²

Henri Marrou právem zdůrazňuje, že historická pravda je zcela odlišná od pravdy vědecké a nemá tentýž druh objektivitu. Je to pravda neboli shoda s tím, co je, ale její důkaz nemůže být *nikdy* ukončen (zahrnuje určitou nekonečnost); má svou objektivitu, ale je to objektivita zvláštní, jež ke svému dosažení požaduje angažovanost celého myslícího subjektu.

V Marrouově studii je možná příliš kantovství, ale jeho teze je podle mého názoru v zásadě pravdivá. Historie nemá co činit s abstraktními esencemi, jež mají být vyňaty z jednotlivého, nýbrž s aspekty jednotlivého, které mají být zachyceny jako zvláště důležité, a proto je jasné, že určujícím faktorem je pak způsob, jakým historik zaměřuje svou pozornost. A toto zaměření pozornosti samo závisí na celém intelektuálním vybavení subjektu. Při poznávání historické pravdy tedy mají neodmyslitelnou úlohu veškeré *intelektuální* dispozice subjektu (ne však jeho dispozice afektivní, leda velmi nepřímou a vzdáleně; historik totiž není nutně básník, i když dokonalý historik by možná měl být básníkem): je to situace zcela odlišná od situace, jež charakteri-

¹⁰ Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire*, Paris, Colin 1949. - Marc Bloch (1886-1944), francouzský historik, spoluzakladatel historické školy Annales. (Poznámka překladatele.)

¹¹ Paul Ricœur, *Histoire et vérité*, Paris, Éd. du Seuil, 1955; Henri-Irénée Marrou, *De la connaissance historique*, Paris, Éd. du Seuil, 1954. - Paul Ricœur (1913-2005), francouzský filosof, představitel hermeneutiky. (Poznámka překladatele.)

¹² Henri-Irénée Marrou (1904-1977), francouzský historik, archeolog, významný představitel moderní filosofie dějin. (Poznámka překladatele.)

zuje vědeckou objektivitu, z níž mizí nebo má zmizet všechno, co pochází ze subjektivity a z dispozic člověka, kromě toho, co se týká habitu vědy. Od historika se jako předběžná podmínka požaduje, aby měl zdravou filosofii člověka, jednotnou kulturu, správné oceňování různých aktivit lidské bytosti a jejich odpovídající důležitosti, přesné hodnocení mravních, politických, náboženských, technických a uměleckých hodnot. Hodnota - mám na mysli *pravdivost* - historické práce bude úměrná lidskému bohatství historika.¹³

Takový postoj neimplikuje žádný subjektivismus. Existuje *pravda* v dějinách. Právě tak má svou specifickou *pravdu* každá ze složek toho, co jsme nazvali intelektuálním vybavením historika. Ale pravda dějin je pravda faktu, nikoli pravda racionální; proto může být stanovena pouze pomocí znaků - způsobem, jímž musí být ověřována každá individuální a existenciální danost. V mnoha případech¹⁴ sice může být tato pravda dějin poznána nejen jako domněnka, ale s jistotou, avšak nikdy není poznatelná prostřednictvím důkazu ve vlastním smyslu, ani sdělitelná zcela přesvědčivým způsobem: protože pravda historické práce konečkonců implikuje souhrn pravd, jichž se historikovi podařilo dobrat všude tam, kam sahá jeho myšlení. Tato pravda v něm

¹³ „Čím bude inteligentnější, kultivovanější, bohatší žitou zkušeností, otevřenější všem hodnotám člověka, tím více bude schopen nalézat věci v minulosti, tím více bude jeho poznání schopno bohatství a pravdy.“ H. Marrou, *op. cit.*, s. 238.

¹⁴ Dochází k tomu, zvláště když faktické danosti a faktické vztahy, jimiž se historik zabývá, dosahují *optima* obecnosti - ani příliš blízko k jednotlivému, ani příliš daleko od jednotlivého jako takového; podobně jako když se fotografuje nějaký předmět, existuje *optimum* vzdálenosti: ani příliš blízko u kamery, ani příliš daleko od ní.

předpokládá autentickou lidskou moudrost; je „závislá na pravdivosti filosofie, kterou historik uplatňuje“.¹⁵

3. Nyní se vraťme k filosofii dějin. Její objektivní obsah záleží v obecných předmětech myšlení, jimiž jsou buď typické rysy daného historického období, nebo některý podstatný rys lidských dějin obecně a které jsou abstrahovány *indukcí* z historických daností. Zdá se mi obzvláště důležité zdůraznit úlohu, kterou zde má indukce. Dějiny shromáždí určitý počet faktických daností, jež se týkají buď určitého období dějin, nebo nějakého jiného aspektu dějin, a z těchto daností filosof induktivně abstrahuje určité obecné předměty myšlení. Ale tyto obecné předměty myšlení musí být kromě toho také *ověřeny filosoficky*, tj. konfrontovány s určitými předem poznanými filosofickými pravdami a těmito pravdami potvrzeny – tak vidíme, že implikují určitou inteligibilní nutnost, která je založena na přirozenosti věcí a ukazuje nám určitý *důvod* (raison d'être). Indukce a filosofické pravdy jsou a mají být spolu spojeny, aby se mysl ukázal objektivní obsah filosofie dějin.

Uvedu alespoň jeden příklad. Jedním z axiomatických zákonů, o nichž budu uvažovat v kapitole II., je zcela jednoduchý a obecný zákon, podle něhož v lidských dějinách spolu roste pšenice a koukol. To znamená, že běh dějin představuje dvojí protikladný pohyb vzestupu a úpadku. Jinými slovy, běh dějin je dvojí

¹⁵ „Neexistuje opravdová historie, která by byla nezávislá na filosofii člověka a života, z níž bere své základní pravdy, svá výkladová schémata a především samy otázky, které bude klást minulosti ve jménu svého poznání člověka. Pravda historie je závislá na pravdivosti filosofie, kterou historik uplatňuje.“ H. Marrou, *op. cit.*, s. 237.

současný pokrok v dobru a zlu. Je to podle mého názoru zákon zásadně důležitý, když se snažíme interpretovat lidské dějiny. Tento zákon je především zákon induktivní, vzatý z pozorování, z určitého počtu faktických daností týkajících se lidských dějin. Ale samotná indukce nedokáže stanovit formální objekt filosofie dějin. Musí být – abychom tak řekli – stabilizována filosofickou reflexí založenou na lidské přirozenosti. V tomto případě, když byl filosof upozorněn a stimulován indukcí, když indukce obrátila jeho pozornost na fakt dvojího protikladného pohybu, může filosof odhalit v lidské přirozenosti kořen faktu takto zjištěného indukci. Když uvažujeme o jednoduchém pojmu živočicha rozumového, vidíme, že pokrok v dobru – *určitý* pokrok v dobru – je implikován v samé ideji rozumu. Rozum je sám sebou esenciálně progresivní. Bytost obdařená rozumem tedy musí být nutně – tak či onak – progresivní, nikoli nehybná, a progresivní ve smyslu postupu ke zlepšování, k dobru. Ale na druhé straně pojem pokroku ve zlu je implikován v esenciální slabosti rozumové bytosti, která je živočichem. Myslíme-li na tento pojem – rozumová bytost, která není čirý duch, nýbrž živočich, bytost ponořená v sensibilitě, neustále užívající smyslů, mající vášně a instinkty –, vidíme, že taková bytost je nutně slabá v samém díle a úsilí rozumu. A tato slabost se bude projevat tím rozmanitěji, čím více porostou lidské možnosti.

To neznamená, že daný zákon je pojem *a priori*. Mou tezí je, že nestačí ani samotná indukce, ani samotná filosofická dedukce. Musí se vzájemně doplňovat. Nevěřím v čisté aprioristickou filosofii dějin, založenou buď na čistě filosofických intuicích,

nebo na dialektických požadavcích. Ale jsou-li tato dvě světla spolu spojena – induktivní světlo faktů a racionální světlo filosofické analýzy –, obě se vzájemně posilují a potvrzují. A obě spolu tvoří podle mého názoru vlastní objektivní obsah filosofie dějin, tj. inteligibilní danosti a souvislosti, které byly vyňaty z faktů indukci, ale které jsou kontrolovány a ověřovány rozumovou analýzou.

4. Čtvrtý bod se týká místa filosofie dějin v oblasti filosofie. Rád bych tu připomněl obecný princip tomistické filosofie: věda končí v jednotlivém, v individuálním. Věda nejen začíná jednotlivým a vychází z něho, ale také v individuálním končí, v něm končí křivka jejího inteligibilního pohybu. Proto potřebujeme smysly nejen k tomu, abychom z nich vyjímali ideje věcí, ale také pro analýzu svých soudů, která tak či onak končí ve smyslech. Svato Tomáš říká: „Soud rozumu nezávisí na smyslech tak, že by ho pronášel smyslový orgán, nýbrž závisí na smyslu jako na konečném termínu (zakončení), v němž se dovršuje analýza soudu.“¹⁶ Říká také: „Věda o přírodě směřuje k tomu, co postihují prvotně smysly (srov. Aristotelés, *De Calo*, III, 7). Řemeslník se totiž snaží poznat něž jen proto, aby zhotovil určitý individuální něž. Podobně přírodní filosof se snaží poznat přirozenost kame- ne nebo koně jen proto, aby poznal esenciální vlastnosti toho, co je poznatelné smysly.“ Všimněme si důrazu, který Tomáš klade na toto konečné obrácení ke smyslům, na konečné zaměření abstraktní vědy a všech obecných pravd, které věda postihuje ve

¹⁶ *De veritate*, q. XII, a. 3, ad 3m: „Sicut extremo et ultimo, ad quod resolutio fiat.“

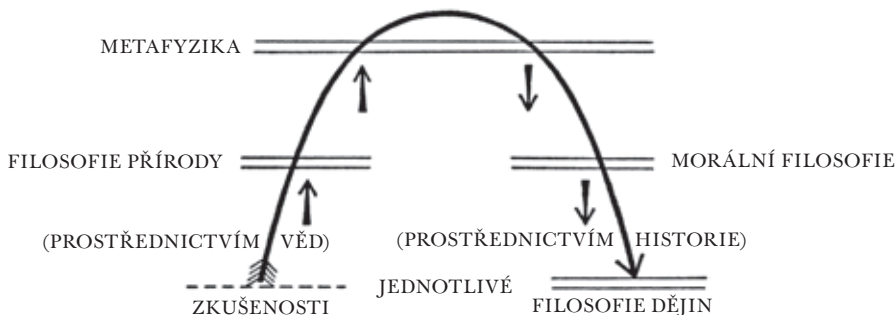
věcech, zaměření na jednotlivé věci poznávané smysly - na tento jednotlivý kámen, na tohoto jednotlivého koně. „A jako by řemeslník nemohl dokonale soudit o noži, kdyby neznal činnost nože, tak by přírodní filosof nemohl dokonale soudit o přírodních věcech, kdyby nepoznával věci smyslové“,¹⁷ tj. jednotlivosti poznané smysly.

Vidíme tedy, že na každém stupni poznání dochází k určitému obrácení k jednotlivému - zajisté nikoli vždy stejně, ale analogicky, podle podmínek vlastních různým rovinám poznání. A nyní bych chtěl říci, že podobné obrácení k jednotlivému se musí uskutečnit pro filosofické poznání jako celek. Je-li tato poznámka pravdivá, pak by se filosofie dějin jevila jako určitá konečná aplikace filosofického poznání na jednotlivé, na jednotlivé par excellence, jímž je běh lidských událostí a vývoj dějin.

Ilustrujme to určitým schématem. Vycházíme od roviny zkušeností, tj. od roviny jednotlivého. Lidská mysl se pozdvihuje nad tuto rovinu na různé stupně poznání a abstrakce. Nejprve přicházejí vědy, které zkoumají rozumovou zákonitost v samém světě zkušenosti, ale nejsou ještě filosofií. Na vyšším stupni se nachází filosofie přírody. A na nejvyšším stupni přirozené moudrosti, moudrosti filosofické, máme metafyziku. Ale chtěl bych zdůraznit, že křivka zde nekončí - když vystoupila, zase sestupuje, musí se vrátit na první rovinu. Zde se setkáváme nejprve s morální filosofií, jež závisí na metafyzice, ale mnohem více se týká konkrétního - jednání člověka. Potom přichází (vložená do

¹⁷ *Summa theologiae* (dále ST), I, q. 84, a. 8.

závorek) historie, odpovídající symetricky vědám.¹⁸ A nakonec – k tomu jsem chtěl dospět – máme filosofii dějin, jež tvoří konečnou aplikaci filosofického poznání na jednotlivý vývoj lidských událostí.

Obrázek 1

Filosofie dějin sice poznává jednotlivé abstraktnějšími a obecnějšími pojmy než historie, ale v jistém smyslu sestupuje do jednotlivého hlouběji než sama historie. Chci říci, že existují dva různé způsoby, jak se přibližovat jednotlivému a jak se s ním setkávat. Historie se setkává s jednotlivým na rovině faktu a faktických souvislostí. Je to určitý přímý rozumový přístup k jednotlivému, a proto usiluje o něco, co je nevyčerpatelné. Historik obléhá, svírá jednotlivé svými pojmy stále úžeji. A jednotlivé mu stále uniká natolik, nakolik je jednotlivé.

¹⁸ Historii a vědy dávám do závorek, abych naznačil, že nejsou součástí obecného filosofického pohybu znázorněného schématem. Chtěl jsem prostě naznačit, že existuje určitá symetrie či korespondence mezi historií a vědami, nakolik jsou obě disciplínami nefilosofickými.

Dodejme v závorce, že v oblasti dějin a právě proto, že historie není vědou, se od historika požaduje určité poznání pomocí sourodosti – musí mít s látkou, kterou studuje, jistou spřízněnost. Nemůže například skutečně poznávat dějiny vojenství, nemá-li zkušenost s vojenskými věcmi. Abstraktní poznání nestačí¹⁹ – aby byl schopen interpretovat, co se stalo v určitém jednotlivém případě, musí mít s vojenskými věcmi skutečnou lidskou zkušenost.

Pokud jde o tento přístup historie k jednotlivému, dodejme ještě, že historie postihuje jednotlivé na rovině *faktů* hlouběji než filosofie dějin.

Filosofie dějin přistupuje k jednotlivému velmi odlišně. Zde jsme na rovině abstraktní inteligibility a abstraktních inteligibilních struktur, a jde o nepřímý přístup k jednotlivému – k jednotlivému chápanému nikoli v jeho singularitě (proto nazývám tento přístup nepřímým), ale jako místo setkání typických obecných aspektů, které jsme zjistili v daném individuu a které nám pomáhají je pochopit. Pro osvětlení této poznámky bych chtěl srovnat disciplínu moudrosti, jíž je filosofie dějin, s druhem poznání, který je dán klasifikací různých typů ve velmi skromných „vědách“, jako je fyziognomie a grafologie. Fyziognom a grafolog se zabývají něčím individuálním – fyziognomií nebo písmem –, ale

¹⁹ Před mnoha lety Charles Péguy vyvolal velkou kontroverzi s oficiálními historiky na Sorbonně. Vytýkal jim – a soudím, že právem –, že jsou historiky *abstraktními*, kteří považují historii za jakousi exaktní vědu. Pseudovědecká historie, které učili na Sorbonně, je podle něho podvod, protože historie není věda. A Péguy zdůrazňoval fakt, že historik musí mít zkušenostní poznání, poznání pomocí sourodosti s látkou, o níž pojednává. – Charles Pierre Péguy (1873–1914), francouzský katolicky orientovaný básník a myslitel. (Poznámka překladatele.)

toto něco individuální je analyzováno pomocí obecných pojmů, z nichž každý je typický. A je-li dobrý fyziognom nebo dobrý grafolog schopen interpretovat charakter nebo psychologii dané osoby, pak nejen pomocí procesu intuitivního mimetismu, ale také pomocí obecných inteligibilních pojmů, které mají ohnisko v daném individuu, ale neukazují nám je jako takové. V abstraktním poznání, jímž je filosofie dějin, jednotlivé jako takové stále uniká, a to více než kdy jindy. Ale jednotlivé je chápáno hlouběji způsobem, který je *pojmový*, skutečně rozumový a sdělitelný, a to pomocí všech možných typických obecných aspektů, které mohou být v tomto jednotlivém postiženy.

Poznámky o místě filosofie dějin v oblasti filosofických disciplín bych chtěl zakončit zdůrazněním faktu, který je už naznačen v uvedeném schématu, že totiž filosofie dějin souvisí s morální filosofií a patří k ní. Předpokládá samozřejmě metafyziku a přírodní filosofii stejně jako morální filosofie. Ale jako morální filosofie patří sama o sobě k praktické filosofii spíše než k filosofii teoretické, a to na základě své existenciální povahy. A protože je existenciální a praktická, předpokládá celou filosofii – praxe předpokládá teorii, praktická pravda předpokládá pravdu teoretickou. Filosofie dějin proto souvisí s celou filosofií. A sama patří k filosofii morální a praktické.

Později budeme uvažovat o problému, který je třeba řešit v souvislosti s morální filosofií: Je morální filosofie poznání čistě filosofické, nebo je to poznání, jež musí brát v úvahu danosti teologie? Tentýž problém vyvstává – a mnohem naléhavěji – také v souvislosti s filosofií dějin. To je podle mého názoru známka

toho, že máme co činit s disciplínou téhož typu – s morální filosofií. Filosofie dějin je konečná aplikace filosofických pravd nikoli na jednání individuálního člověka, ale na celý pohyb lidstva. A proto je to filosofie *morální*.

Abych ukázal ještě jasněji její *praktický* charakter, chtěl bych říci, že je praktická také v tom smyslu, že má-li se státník nebo člověk veřejně činný zhostit svého úkolu opravdu dobře, měl by mít i v náboženské oblasti k dispozici autentickou filosofii dějin. Filosofie dějin má vliv na naši činnost. Podle mého názoru mnoho omylů, jichž se nyní dopouštíme v sociálním a politickém životě, pochází z toho, že sice máme (jak doufám) mnoho dobrých principů, ale nedovedeme je vždy inteligentně aplikovat. Jejich inteligentní aplikace závisí z velké části na autentické filosofii dějin. Když takovou filosofii nemáme, vystavujeme se velkému nebezpečí, že budeme dobré principy aplikovat nesprávně. To je neštěstí pro nás, ale také pro naše dobré principy. Hrozí nám například, že budeme servilně napodobovat minulost, nebo si budeme naopak myslet, že veškerá minulost je už za námi a musí se odmítnout.

Nakonec poznamenejme, že ve filosofii dějin má velkou úlohu domněnka či hypotéza. Toto poznání není ani poznání absolutní ve smyslu Hegelově, ani poznání vědecké ve smyslu matematiky. Ale skutečnost, že v nějaké disciplíně má velkou úlohu domněnka či hypotéza, není neslučitelná s vědeckou povahou této disciplíny. Biologie nebo psychologie mají do značné míry povahu domněnky, a přece jsou to vědy. A proč by tomu tak nemělo být i ve filosofii? Proč by filosofie neměla mít také výsadu užívat do-

mněnky a hypotézy? Proč by měla být odsouzena k tomu, aby předkládala jen absolutní pravdy? Disciplína, v níž filosofické pravdy a jistoty zapojené do indukce potvrzují a opravňují proces indukce, bude mít tím více povahu domněnky, čím větší podíl v ní bude mít čirá indukce. Ale opakují: neopírá se pouze o indukci: vždy implikuje určitou rozumovou nutnost.

Filosofii dějin nemůžeme myslet jako oddělenou od filosofie obecně. Exemplifikuje obecné pravdy stanovené filosofií, ale vidí je vtělené jako zcela jednotlivé a kontingentní. Dějinná skutečnost může vyjevovat jistoty filosofie pouze více či méně na způsob domněnky. Filosofie dějin je konečný návrat filosofického poznání k jednotlivému a kontingentnímu, a proto je absolutně vyloučeno, aby měla (jak se pošetile domníval Hegel) stejný stupeň jistoty jako metafyzika. Jelikož však souvisí s celým souborem filosofického vědění, je to filosofie. Je to filosofie sestupující až k té nejindividuálnější realitě – k samému pohybu, toku lidských dějin v čase.

II. Hegelova iluze

5. Nyní bych chtěl uvést několik poznámek o Hegelově klamu či Hegelově iluzi. Jak jsem řekl na počátku této kapitoly, Hegel se zasloužil o to, že bylo definitivně uznáno místo a význam filosofie dějin.²⁰ Ale zároveň zavedl filosofii dějin na zhoubnou cestu:

²⁰ Je teď nejen uznávána, ale jsme jí v jistém smyslu otráveni. Od 19. století jsme zdělili nejdogmatictější, nejlibovolnější a nejsostičtější systémy filosofie dějin. To však není důvod, abychom filosofií dějin pohrdali a odmítali ji; mělo by nás to naopak stimulovat k tomu, abychom odhalovali, co je v oněch systémech autentické a pozitivní.

pokusil se dějiny – a celý kosmos – znovuvytvořit, učinil z nich samopohyb, jímž věčný Rozum, tj. božství, uskutečňuje sama sebe v čase (a nakonec se zjevuje v Hegelově moudrosti). Všechno se tedy musí dedukovat z protikladů a konfliktů dialektiky.

Ale ať Hegel jakkoli zdůrazňoval logiku, filosofie dějin je podle mého názoru *locus naturalis* – přirozené místo – Hegelovy ústřední intuice. V Hegelovi stejně jako v každém velkém filosofovi existuje základní intuice vztahující se ke zkušenosti, k realitě – a nikoli pouze k pomyslným jsovcům jeho dialektiky. Tato základní intuice byla popsána jako intuice proměnlivosti a nekliďu, jež jsou bytostnými vlastnostmi života, a zvláště bytí člověka, který nikdy není tím, čím je, a stále je tím, čím není.²¹ Jinými slovy můžeme říci, že je to intuice *reality jakožto dějin*, tj. jakožto proměnlivosti, plynutí, změny a ustavičné proměny.

Hegel konceptualizoval tuto intuici v mylný systém, který je velkou sofistikou. Vedl ho k tomu nejen jeho idealismus, ale především způsob, kterým se rozhodl racionalismus absolutizovat a lidský rozum postavit naroveň rozumu božskému: přetvořil dialektiku v „absolutní vědění“ a absorboval iracionálně do rozumu – tak vzniká dialektický pohyb, který je sám život a zároveň zjevení reality. Ale nehledě na Hegela zůstává faktem, že dějiny – které tak jako čas dovršují své bytí jen díky paměti a myslí – předkládají našemu uvažování vývoj určitých dynamických idejí a dynamických tendencí, jež působí v kolektivním vědomí a ztě-

²¹ Srov. Jean Hyppolite, *Genèse et structure de la phénoménologie de l'esprit*, Paris, Aubier 1949, s. 143–145; a jeho odkaz na H. Marcuse, *Hegels Ontologie und die Grundlegung einer Theorie der Geschichtlichkeit*, Frankfurt 1932. – Jean Hyppolite (1907–1968), francouzský filosof, významný interpret Hegelovy filosofie.